

Když Evropané byli uprchlíky

V Česku poprvé vychází slavný protiválečný román nizozemské autorky

MARKÉTA PILÁTOVÁ

Dola de Jongová:
Pole je tento svět
Přeložila Magda
de Bruin Hübllová.
Pistorius & Olšanská,
216 stran

Dola de Jong to věděla. Nebo aspoň dokázala správně vyhodnotit situaci, když na jaře 1940 sbírala na amsterdamském trhu peníze pro židovské uprchlíky z Německa a slyšela antisemitské nadávky. Sama byla Židovka, ale nikdy to pořádně nevnímala; až v téhle chvíli. Rozhodla se proto z Nizozemska odejít. Tanečnice, spisovatelka a reportérka, která psala pro vlivné amsterdamské deníky, marně přesvědčovala zbytek rodiny, aby před hrozcím nebezpečím utekli s ní. Otec prý oponoval, že má bujnou fantazii – vždyť píše knihy.

Nakonec se dostala do Tangeru, přístavu pod mezinárodní správou. V květnu 1940 nacisté do Nizozemska skutečně vpadli a ona uvázla ve městě, kde se tísnili uprchlíci z celé Evropy. A mezi nimi špioni, dobrodruzi, hyeny všeho druhu a gestapo, které tu rozhazovalo síť. O několik let později, když se šťastně dostala do New Yorku, napsala o této zkušenosti román *Pole je tento svět*.

Pustila se do něj na popud proslulého „editora géniů“ Maxwella Perkinse, který objevil mimo jiné F. Scotta Fitzgeralda a Ernesta Hemingwaye. A ani u Doly de Jong (1911–2003) se nespletl. Kniha se stala klasickým dílem. Je paradoxní, že doma v Nizozemsku se na ni pozapomnělo, a také v češtině vychází poprvé až nyní, skvěle přeložená Magdou de Bruin Hübllovou. Možná je to ale symbolické: pro ty, kdo nevědí, jakým směrem by se měly vydat jejich myšlenky o uprchlících, může posloužit jako aktuální i nadčasový kompas.

Vyprahlá půda

Kniha zachycuje příběh mladého nizozemského páru Aarta a Lies, kteří putují v obytném voze před vypuknutím druhé světové války po Evropě a cestou se ujmou několika dětí, jež na útěku přišly o rodiče. Společně doputují do afrického Tangeru. A tady se Aart umanutě snaží na poli, kde byla „půda vyprahlá jak stařecká dlaň“, vypěstovat pro rodinu základní potraviny. Luba, Bertha, Maria, Rainer, malý Pierre a nejstarší Hans se s ním každý den v chatrných šatech bílé chudiny plahočí na poli, v domku s rozzhavenou střechou sedí těhotná Lies s ročním Dolfikem. A občas je přijde navštívit paní konzulová van Balekom v bílých rukavičkách, kterými se znechuceně ohání po mouchách.

Každé z dětí vnímá práci jinak, ale všem je jasné, že je to marný pokus, jak jim zajistit existenci. Přestože Aart nemá zemědělské zkušenosti, tvrdohlavě trvá na tom, že neúrodný kus půdy, jež by si nikdo místní nekoupil, bude při dostatečném úsilí rodit jako rajská zahrada. Aartovi, který chtěl obytným vozem odjet z civilizace, nechybí dobré srdce, ale chybí mu realismus. Když se pak po nešťastném incidentu s krajanem ocitne ve vězení, o svéráznou rodinu se musí postarat nejstarší z dětí, sedmnáctiletý Hans. Úkolu se zhostí dobře, nicméně se tak vystaví nebezpečí. Jeho otec je členem protifašistického hnutí a Hans je na útěku před nacisty.

Zápletka však nehraje hlavní roli. Síla knihy stojí na klidném, až lakonickém vyprávění, které se zřídka bombastického a srdce-

ryvného líčení utrpění. „Za pár měsíců budeme všichni za ostnatým drátem. Dneska večer na sůku, pane jo, že ale mají nahnáno. Maďari, Poláci, Češi, celá ta banda. Čestný prohlášení, jízdenky, víza... o ničem jiném se nemluví,“ říká jedno z dětí. Přesto, nebo právě pro tento tón je kniha neslýchanou obžalobou moderního válčení – jak ji v roce 1945 charakterizoval list *The New York Times*. V něčem připomene *Loďní lístek* Lenky Reinerové, která líčí podobnou atmosféru v prostředí emigrantů v Marseille roku 1941.

Zdrčení i krása

„Žádné z dětí se nepozastavilo nad tím, proč je Lies s Aartem zahrnuli do své domácnosti. Přijaly to tak, jak to děti dělávají. Pro děti je existence samozřejmá,“ popisuje strasti „velké rodiny“ autorka. A nejen z této věty je vidět, že se věnovala dětským knihám. Celý způsob vyprávění čerpá z této zkušenosti: je až krystalicky průhledný a srozumitelný. Děsivá lehkost, s níž líčí kruté osudy dětí, v sobě má emocionální náboj dětských příběhů, které si člověk pamatuje po celý život. Zneužívání osmileté Ljuby, zranění malého Pierra, jemuž v místní nemocnici musí po otravě amputovat nohu, nebo jen ona nekonečná práce na poli.

Nicméně kniha na dvou stovkách úsporných stran dokáže vytvořit nejen atmosféru zdrčení, beznaděje a válečného chaosu, ale rovněž syrovou krásu vyprahlého města a přístavu, v němž se ode dávna mísily evropské a africké osudy. A stejně tak samy děti představují oběti války, ale zároveň i naději. Pokud se přitom musí stát malými dospělými, aby válku přežili, pak skuteční dospělí, kteří je zdánlivě zachránili, často ukazují pouze neschopnost. Mezi ty, kdo v kritických situacích totálně selhávají, patří nizozemský konzul. Válka zničila jeho bezstarostný životek v exotické zemi a on se musí zabývat zařizováním víz a bojovat s rejdaři, kteří převážejí lidi přes oceán nebo do Portugalska a obchodují s neštěstím.

Jenže konzul má vysoký tlak a pro pomoc krajanům nedělá nic. Je to typický příslušník krátkozraké „mlčící většiny“, díky níž se válečná mašinerie mohla hladce rozjet. V jeho postavě plné „křesťanských ideálů“ vidíme ostře nasvícené byrokratické slouhy, kteří se s kafkovskou lhotejností mohou vydat „pouze oficiální cestou“ a za sebou zanechávají mrtvolky. Těch, kdo bez amerického víza nedostali portugalské, bez portugalského nedostali loďní lístek – a bez loďního lístku, amerického a portugalského víza pak nedostali povolení španělských úřadů k výjezdu, takže se z nich staly krysy v pasti: „... slyšeli štěkot psů, troubení honců... tohle je poslední přístavní město, konečná.“

Dola de Jong psala po válce kromě knih pro mládež i ceněné detektivní příběhy, v padesátých letech vydala v Nizozemsku román o lásce mezi dvěma ženami. Žila na obou stranách Atlantiku, pomáhala propagovat nizozemskou literaturu. Nacismus ji navždy osudově poznamenal, zároveň jí dal sílu postarat se o sebe a jít dál. Stejná je i kniha *Pole je tento svět*. ●

Autorka je spisovatelka.